

Müze Sergilemelerinde Kültürlerarası Etkileşime Örnek: İznik Seramikleri

Arş. Gör. Dr. Tuğba Diri Apaydın

Makale Geliş Tarihi: 26.03.2020
Yayına Kabul Tarihi: 29.09.2020

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nun kendine has üslubunda yapılmış değerli ve özgün İznik seramikleri, bugün İngiltere'nin bilinen sayılı galerilerinde sergilenmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sistemli ve bilinçli bir şekilde müze koleksiyonlarına katılan İznik seramikleri, İngiltere'de başta Victoria ve Albert Müzesi, British Müzesi, Cambridge Fitzwilliam Müzesi ve Oxford Ashmolean Müzesi olmak üzere birçok müzede sergilenmektedir. İznik üretimi seramikler, bahsi geçen tüm müzelerde farklı yöntemler ve sergileme alanları ile ziyaretçiye sunulmaktadır.

Bu makalenin ana konusu, İngiltere müzelerindeki koleksiyonlarda yer alan İznik seramiklerinin İtalya, İngiltere gibi Avrupa ülkeleri ve İran, Suriye gibi Orta Doğu ülkeler ile ilişkileri temel alınarak galerilerde sergileniş biçimi olacaktır. İspanya'dan Çin'e kadar uzanan İslam kültürünün zenginlik ve genişliğini ortaya koyan sergileme yönteminde İznik seramiklerinin diğer ülke sanatları ile etkileşimi gözler önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler: İznik Seramikleri, Müzede Sergileme, İngiltere Müzeleri, Kültürlerarası Etkileşim

EXAMPLE OF CROSS-CULTURAL INTERACTIONS IN MUSEUM EXHIBITIONS: İZNIK CERAMICS

Abstract

The unique İznik ceramics of the Ottoman Empire exhibition today in the well-known galleries of England. 19th century İznik ceramics, which have been systematically and consciously included into museum collections from the second half of the century, are exhibited in many museums in England, especially the Victoria and Albert Museum, British Museum, Cambridge Fitzwilliam Museum and Oxford Ashmolean Museum. İznik ceramics present to the visitors with different methods and display areas in all the mentioned museums.

The main subject of this article will be the display format of İznik ceramics in collections of British museums, which are exhibited in galleries based on their relationship with European countries such as Italy, England and Middle East countries such as Iran and Syria. The interaction of İznik ceramics with other nations will be revealed in the display method that reveals the richness and width of the Islamic culture extending from Spain to China.

Keywords: İznik Ceramics, Exhibition in Museum, Museums of England, Interaction between Cultures

1. Giriş

Osmanlı İmparatorluğu, yüzyıllar boyunca Batı ile Doğu arasında bir köprü görevini görmüş, pek çok kültürü etkilemiş ve birçok yönden etkilenmiştir. Akdeniz hakimiyetinin sonucunda Osmanlı, Avrupa'nın geçiş kapısı olan Venedik ile sanatsal, kültürel ve ekonomik açıdan yakın ilişkilerde bulunmuştur. Altı yüz yılı aşan uzun bir zaman dilimi içerisinde, yaşanan bazı siyasi ve askeri gerginliklere rağmen iki ülke arasındaki maddi kültür ve sanat alanındaki etkileşim hız kesmeden devam etmiştir. Bu etkileşim sayesinde Osmanlı topraklarında üretilen halı, kumaş, seramik ve metal gibi eşyalar İtalya'da hem zanaatkarların hem de soyluların ilgisini çekmeyi başarmıştır (Sönmez, 2006: 19). Osmanlılar ile Venedikliler arasındaki ticari ağ, sadece taşınabilir nesnelere yer değiştirmesi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda sanat eserlerini süsleyen yeni motif ve desenlerin karşılıklı olarak benimsenmesinde etkili olmuştur. Böylelikle, Osmanlı sanat eserlerini süsleyen geleneksel motifler ile İtalyan kültürüne özgü desenler iç içe geçmiştir (Önder, 2014:76,77).

XIX. yüzyıla gelindiğinde başta oryantalizm akımının etkisiyle Doğu-Batı arasındaki kültürel ilişki zirveye ulaşmıştır. Batı, Doğu'nun desen ve bezeme anlayışını kendi sanat anlayışı ile özümsemeyi başarmıştır. Arts and Crafts Movement (Sanatlar ve El Sanatları Akımı) etkisi bu özümseme de doğrudan rol oynayan faktörlerin başında gelmiştir. Çünkü tek bir tornadan çıkan ve seri makine kullanımını ile üretilen eserleri reddeden bu akım, doğa ile iç içe olmayı benimsemiş ve sanatsal yaratı sürecinde temel prensiplerden birisi olmuştur (Bennette ve Miles 2010: 14). Bu düşünceyle doğru orantılı adım atan William De Morgan, William Morris ve Theodore Deck gibi tasarımcılar ve Doulton, Minton ve Derby gibi seramik fabrikaları İznik, İran ve Suriye seramiklerinden etkilenerek pek çok eseri piyasaya sürmüştür.

Batı ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan Osmanlı, aynı zamanda Doğu ile de bağlantısını tarihsel süreç içerisinde kesintisiz sürdürebilmeyi başarmıştır. İran, Suriye, Mısır ve Anadolu topraklarındaki İslam seramik ustalarının Çin porselenleri ile karşılaşması XIV. yüzyılı bulmuştur. Seramik üretim merkezlerine düşen bu yepyeni mavi-beyaz porselenler, desen ve kompozisyon anlayışının değişimine neden olmuşlardır. Fatih Sultan Mehmet tarafından başlatılan Çin porselen toplama merakı neredeyse on bin parçalık bir koleksiyon haline gelmiştir. İznik seramikleri, XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde Yavuz Sultan Selim'in Tebriz, Şam ve Kahire fethinden sonra devasa bir zenginliğe ulaşmıştır (Carswell, 1995: 12).

Victoria ve Albert Müzesi, British Müzesi, Cambridge Fitzwilliam Müzesi ve Oxford Ashmolean Müzesi gibi İngiltere müzeleri, İslam eserlerinin sergi-

lendiği galerilere ayrı bir önem vermektedir. Eserlerin ön planda tutulduğu sergilerde, eserlerin birbirleriyle olan tarihsel ve kültürel ilişkileri, benzerlikleri, farklılıkları ve hikâyeleri önem arz etmektedir. Avrupa müzelerinde sıkça karşılaşılan bu sergileme tekniği, bağlamsal sergileme yöntemi olarak adlandırılmaktadır. Bu teknikte eserle çeşitli konular, sanat eserleri üzerinden birbirine paralel, çapraz düzen içinde kıyaslama yapılacak şekilde anlatılmaktadır (Erbay, 2011: 82). İznik seramikleri bağlamsal sergileme yöntemiyle birlikte öğretici sergileme tekniği ile de izleyiciye sunulmaktadır. Seramikler hakkında hazırlanan açıklama panoları ve etiketlerde tarih, yapım ve süsleme teknikleri hakkında da bilgiler bulmak mümkündür. Makalede Osmanlı'nın Doğu ve Batı ile yaşadığı siyasi, sosyal, kültürel ilişkilerin İznik seramiklerine yansımaları üzerinde durulacaktır.

2. Doğu, Batı ile Buluşuyor: Osmanlı - İtalya İlişkileri

Akdeniz kıyıları, gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Portekiz ve Venedik gibi deniz aşırı ülkeler için her zaman önemli olmuştur. Avrupalı güçler tarafından önemli bir maddi ve kültürel alışveriş kanalı olan bu yollar, XV. ve XVI. yüzyılda üretilen lüks malların Batı'ya ulaştığı ana kapı olmayı sürdürmüştür. Başta tekstil ve seramik olmak üzere bu kanal aracılığıyla gelen pek çok nitelikli ürün, koleksiyoncular ve zanaatkarların ilgisini her daim canlı tutmuş ve prestijli bir ticaret ürünü olarak görülmüştür (Önder, 2014: 80)

XV. yüzyıl ve XVII. yüzyıl arasında Osmanlı İmparatorluğu ve İtalya Şehir Devletleri sanat, siyaset, ekonomik ve kültürel anlamda birbirlerini etkilemişlerdir. Fatih Sultan Mehmet'in tahta geçmesiyle birlikte artan ilişkiler, XVI. yüzyılda halı, kumaş ve seramik gibi sanatsal alanda rekabet boyutuna taşınmıştır. Bu yüzyılda İtalyan Mayolikalarıyla birlikte en parlak dönemini yaşayan İznik seramikleri, XVII. yüzyılda önce duraklama ardından da gerileme yaşamıştır (Okçuoğlu ve Ilıcalı, 2017: 221-222).

İtalyan Mayolikaları toplayan koleksiyoncular 1850'lerden sonra İznik seramikleri ile tanışmış ve bunları İtalyan Mayolikalarını tamamlayıcı unsuru olarak görmüşlerdir (Atasoy ve Raby, 1989: 72). Avrupa'nın İznik seramikleri ile tanışmasına ait bilinen en erken tarihli kanıt, 1577'de İstanbul'daki Habsburg Büyükelçisinin, Salzburg piskoposuna İznik çinileri siparişini içeren mektuptur (Allan, 1991: 72). Bu tarz belgelerin dışında, İtalyan- Dalmaçyalı bir aile tarafından sipariş edildiği tahmin edilen on adet hanedan arması taşıyan tabak elle tutulabilir örnekler olması açısından önemlidir. Günümüzde bu takımdan dokuz tanesi bütün olarak kalmıştır ve tahrip olan onuncu parça İznik kazılarında çıkarılmıştır (Atasoy ve Raby, 1989: 264,266). Bilinen diğer tabaklar ile birlikte bu takımın, ikisi büyük

servis ve sekizi küçük tabak olmak üzere iki boyda yapıldığı tespit edilmiştir. Tabakların merkezinde yer alan arma, tüm tabaklarda aynı olmakla beraber üzerinde kullanılan bezemelerin farklı olduğu gözlemlenmiştir. Dışa doğru genişleyen enli kenarlarıyla özgün bir form yakalayan tabağın, İstanbul'da Avrupalılara satış yapan bir perakende satıcının ürünlerinden olma ihtimali yüksektir (Atasoy ve Raby, 1989: 737-737). Ashmolean Müzesi'nin ikinci katında bulunan "West Meets East (Batı Doğu ile Buluşuyor)" adlı galerisinde Doğudan Batıya ihraç edilen sanat eserleri teşhir edilmektedir. WA.1888.CDEF.C324 numaralı armalı İznik tabak, 1680-1690 tarihlerinde İngiltere Lambeeth şehrinde yapıldığı tahmin edilen lale ve karanfil gibi Türk desenleri ile süslü İznik imitasyonu WA1963.136.16 numaralı tabak ile birlikte sergilenmektedir. (Görsel 1).

Görsel 1. Armalı İznik Tabak, WA 1888.CDEF.C324, 1575, "West Meets East Gallery" Sergileme Dolabı

Bir diğer teşhir örneği ise, XX. yüzyılın başlarında Haliç'te yapılan kazılardan dolayı "Haliç İşi" ya da "Helezoni Tuğrakeş Üslubu" adı verilen beyaz zemin üzerine mavi spiral çiçek dallardan oluşan ortası çukur bezemeli tabaklarda görülmektedir. Bu seramiklerin İtalya'ya ihraç edilen ilk seramik grubu olduğu bilinmektedir (Atasoy ve Raby, 1989: 110; Okçuoğlu ve Ilıcalı, 2017: 231; Çoraklı, 2019: 35). 1520-1550 yılları arasında tercih edilmiş bu motif, Nurhan Atasoy tarafından Ligurya üretimi bir grup seramikte görülen Haliç işi üslubuna uygun yapılmış bezemeden yola çıkarak bu grup seramiklerin İtalya'ya ihracatının en geç 1560'larda olduğunu tahmin edilmektedir (Atasoy ve Uluç, 2012: 136). XVI. yüzyılın ilk yarısında İtalyan seramiklerinde sık görülen "Tondino" adı verilen özgün biçimdeki tabaklar

İznik tabaklarına form anlamında ilham kaynağı olmuştur. Osmanlı'da görülen bu formun İznik atölyelerine tercih edilmesinin nedeni ise İtalya'dan gelen siparişlerin etkisidir (Çoraklı, 2019: 41). İznik'te üretilen EAX.3274 numaralı seramik tabak, XVI. yüzyılda Osmanlı - Venedik diplomatik ve ticari ilişkilerinin sonucunda meydana gelen kültürel alışverişi göstermesi açısından başarılı örneklerden biridir. Birbirinin çağdaşı olan bu seramik merkezine ait tabaklar, form açısından birbirlerinin taklidi olduklarından galerilerde sıklıkla beraber gösterilmektedir. Form olarak İtalya Tondinoları ile uyuşan Perugia arması bulunan mavi-beyaz WA1899.CDEF. C.432 numaralı tabak ve lüsterli WA1888.CDEF. C.193 numaralı tabaklar ile birlikte sergilenmektedir (Görsel 2).

Görsel 2. Padua, Venedik ve İznik'te Üretilen Seramik Tabaklar, "West Meets East Gallery" Sergileme Dolabı

XVI. yüzyılda Osmanlı ile hem desen hem de form olarak etkileşim halinde olan İtalya'da XVII. yüzyılda İznik'in popülerliği çeşitli üretim yerlerini harekete geçirmiştir. Taklit konusunda çeşitli girişimlerde bulunan Padua'daki Mayolika fabrikası, bu işte en başarılı olanların başında gelmektedir. 1630 civarında üretilen ve büyük ölçüde kıvrımlı bir saz yaprağı, karanfil ve lale tasarımına dayanan tabaklar, bu dönemde üretilen seramiklerin ana tasarımını oluşturmaktaydı (Denny, 2004: 218). Ancak bu tabaklar, İznik seramiklerinden soluk kırmızı rengi dolayısıyla ayrılmaktadır. Galeride EAX.3260 numaralı İznik tabak ile WA1993.441 numaralı Padua üretimi tabaklarda bu ayrım net bir şekilde görülmektedir (Görsel 2).

3. Mavi Beyaz Etkileşim: Çin Seramikleri

Çin porselenleri geleneksel desenleriyle yüzyıllar boyunca birçok ülkeye ilham kaynağı olmuştur. Mesafe tanımayan Çin seramikleri, Asya kıtasını Avrupa'ya bağlayan Osmanlı topraklarında da etkisini göstermiştir. XVI. yüzyılda daha da çeşitlenen Çin taklidi seramikler, XV. yüzyılda üretimde görülmeye başlamıştır (Denny, 1974: 76). Mavi beyaz renkli, sert hamurlu, görünüş olarak Çin seramiklerine benzeyen bu seramik grubu İpek Yolu aracılığıyla Osmanlı topraklarına gelmiş, aynı zamanda savaşlarda ganimet olarak da saray koleksiyonuna girmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in Akkoyunlular ile mücadelesi sonucunda İran ve Azerbaycan coğrafyasından pek çok sanatçı, XV. yüzyılın sonunda başkente getirilmiştir. XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde ise Yavuz Sultan Selim'in Tebriz, Şam ve Kahire seferlerinde ganimet olarak çok sayıda Çin porseleni ele geçirilmiştir. Zamanla sınırları zorlayan bir koleksiyona dönüşen Çin seramiklerine ait desen ve bezemeler, Nakkaşhane'de saray sanatçıları tarafından başta seramik olmak üzere çeşitli el sanatlarında yaygın bir biçimde kullanılmıştır (Atasoy ve Raby, 1989: 121).

Osmanlı padişahları tarafından tutkuyla biriktirilen Çin porselenleri saray koleksiyonuna girdikten sonra seramik ustaları, XIV. ve XV. yüzyılın Yuan ve erken dönem Ming porselenlerinden etkilenmiştir. Asma yaprakları, dalga-kaya, lotus demetleri, çeşitli hayvan figürleri ve üzüm salkımları motifleri, geleneksel Osmanlı motifleriyle harmanlanmıştır. Nurşen Özkul Fındık'ın üzerinde durduğu gibi üzüm salkımları Çin'de ilk önce Sung seramiklerinde daha sonra ise Yuan seladonlarında ve mavi beyaz tabaklarda ilkel bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Özkul-Fındık, 2001: 213; Crowe, 1978: 207). Asma yaprakları arasında üç adet üzüm salkımı, bu grubun en belirgin süsleme programını oluşturmaktadır. Çin porselenlerindeki temaya sadık alan İznikli ustalar, küçük boşlukları değerlendirmek için yaprak gibi bezemelerle tabağa kısıtlı müdahalelerde bulunmuşlardır. Üzüm salkımları tabağın merkezinde yer alırken, kenarlarda dalga-kaya motifi ya da kıvrık dallı çiçekler tercih edilmiştir (Turan-Bakır, 2007: 293). Çin etkisi olan üzüm desenleri XVI. yüzyılda İznik seramiklerinde de sevilerek kullanılmıştır (Stanley, 2011: 128).

Tarihsel süreçte yaşanan bu etkileşim, British Müzesi'nde önceden adı John Addis Galeri olan, günümüzde ise restore edilerek yeniden açılan The Albukhary Foundation Galeri'de görülebilmektedir. John Addis Galeri'de Godman koleksiyonuna ait G.64 numaralı İznik tabak ve 1968.0422.27 numaralı Ming dönemi tabak yan yana sergilenmiştir (Görsel 3). Günümüzde The Albukhary Foundation Galeri'de ise Ming dönemi aynı

tabak 1949.1115.10 numaralı İznik üretimi tabak ile birlikte sergilenmekte ve dönemin sanat alışverişini izleyiciye aktarmaktadır (Görsel 4).

Görsel 3. British Müzesi, John Addis Galeri, Ming Dönemi ve İznik Üretimi Tabak, 29.11.2016

Görsel 4. British Müzesi, The Albukhary Foundation Galeri, Ming Dönemi ve İznik Üretimi Tabak, 13.02.2020

4. Avrupa ile Etkileşim: XIX. Yüzyıl

XVIII. yüzyılda akademik bir disiplin olarak yeşermeye başlayan oryantalizm akımı, XIX. yüzyılda tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Başta Fransa, İngiltere, İspanya gibi ülkelerde emperyalizm akımı ile birlikte kültürel ve sanatsal anlamda Doğu ile yoğun ilişkiler yaşanmıştır. Avrupalı pek çok ziyaretçi imparatorluk topraklarını ziyaret etme fırsatı bulmuş ve ziyaretçiler buradan taşınabilir eser, fotoğraf ve gravür çalışmaları alarak yurtlarına dönmüştür.

XIX. yüzyılda sanayileşen Avrupa'da özgün, mistik ve bozulmamış arama dürtüsüyle 1860'lı yılların başında İngiltere'de makineler ile birlikte ortaya çıkan seri ve ruhsuz üretime karşı el işlerini ve zanaatkârlığı ön plana çıkaran Sanatlar ve El Sanatları Akımı (Arts and Crafts Movement) döneme damgasını vurmuştur. William Morris, John Ruskin ve William De Morgan gibi isimler üretilen tek tip kusursuz ve ruhu olmayan fabrikasyon objeler yerine, eşsiz, tekil ve kendine has özellikleri olan üretimin önemini vurgulayan eserleri bu sanat akımı önderliğinde icra etmeye başlamıştır. Bu objelerin üretim aşamasında Morris ve yakın arkadaşı William De Morgan desen olarak İslam kültürüyle bezenmiş çinilerden ve İznik üretimi seramik yararlanmışlardır (Morris, 1917: 77-79; Diri-Apaydın, 2019: 137).

Özgün İznik üretimi seramikler Avrupa pazarına birçok kopya örnekle dâhil olmaya başlayınca seramiklere olan bu ilgi yalnızca seramik ustaları ile sınırlı kalmayıp büyük imalathanelerin de dikkatini çekmiştir. Theodore Deck bu anlamda en bilimsel ve en başarılı işleri yapanlardan biri olmuştur (Atasoy ve Raby, 1989: 72; Denny, 2004: 221-222). 1860'lı yıllarda Paris Musee de Cluny'de gördüğü İznik üretimi seramikleri kendi eserlerinde tekrar canlandırmış, bununla da yetinmeyip seramikler üzerinde yaptığı çalışmaları bir kitap haline getirmiştir (Deck, 1887: 1-2).

British Müzesi içerisinde yer alan 47 numaralı galeri (Room 47: Europe 1800-1900), XIX. yüzyıl içerisinde İngiltere'nin Avrupa ve Asya kıtası ile kültürel, politik ve ekonomik olarak yaşanan gelişmelerin sanat eserlerine yansımaları gözler önüne sermektedir. Galeride özellikle bu ilişkiyi yansıtan kişiler, kurumlar ve önemli olaylar üzerinde durulmaktadır (Görsel 5). Galeride "Influence of the East: Islam (Doğu'nun Etkisi: İslam)" başlığı altındaki vitrinde merkezde yer alan Godman Koleksiyonuna ait 127 numaralı bitkisel bezemeli İznik tabak, Theodore Deck tarafından 1870 yılında üretilen 1993.0715.1 numaralı ve 1986.1019.1 numaralı dört çiçek üslubunda yapılan tabaklar ile birlikte sergilenmektedir.

Görsel 5. British Müzesi, Europe 1800-1900 Galeri, Theodore Deck ve İznik Üretimi Seramikler

Görsel 6. Fitzwilliam Müzesi, İznik Bardak ve Minton Marka Seramikler

Görsel 7. British Müzesi, John Addis Galeri, İznik Üretimi Tabak ve Doulton Fabrikası Tabakları

Bir diğer örnek ise Cambridge Fitzwilliam Müzesi "Near East (Yakın Doğu)" adlı galeride görülmektedir. Galeride yer alan vitrinlerin bir tanesinde İngiltere ile Osmanlı arasındaki sanat alışverişini gösteren metal ağızlığı sonradan eklenmiş olan İznik üretimi bardak ve Minton fabrikasında üretilmiş bir vazo beraber teşhir edilmektedir (Görsel 6).

İngilizler ile ticari anlaşmalar sonucu İznik üretimi tabak, bardak ve sürahi gibi ürünler ticareti yapılan ürünler arasına girmişti. 1570 yılında dört İngiliz'e Türk üslubunda yapılmış ve "portraits" olarak bilinen renkli toprak çömlek ve diğer toprak kapları ihraç etme hakkı tanınmıştır. Fakat iki ülke arasındaki ticaretin XVI. yüzyılın son çeyreğinde arttığı yapılan gümüş ağızlık ve tutma yerlerinden anlaşılmaktadır (Atasoy ve Raby, 1989: 269). Fitzwilliam Müzesi Yakın Doğu Galerisi'nde yer alan M.16-1948 numaralı bardağın ağzındaki metal kaplamalı kısımda, yapan ustanın isminin baş harfleri yazmaktadır. Ustanın bu eseri, 1592-1593 yılları arasında yaptığı, sürahinin de üzerindeki bezemelerden en erken 1580'li yıllarda üretildiği anlaşılmaktadır (Yenişehirlioğlu, 2004: 379; Read, 1908: 6; Carswell, 1998: 100).

Aradan geçen onca yüzyıla rağmen XVI. yüzyılda dört çiçek üslubu ile üretilen bu seramikler, Avrupa'yı etkisi altına alabilmeyi başarmıştır. XIX. yüzyılda sanayileşmenin etkisiyle başta Stoke on Trent'te ardı ardına açılan Minton, Derby ve Doulton gibi seramik fabrikaları, bu desenleri kendi seramiklerine uyarlayabilmişlerdir. 1793 yılında Thomas Minton tarafından

kurulan Minton Fabrikaları 1867'de tasarımcı Christopher Dresser (1834-1904) ile çalışmaya başlamıştır. Uzak Doğu, Asya ve İslam coğrafyasına ait motifleri seramiklerine yansıtan Dr. Dresser İznik seramiklerinden de etkilenmiştir (Widar,1994: 17-19). Montürlü İznik bardağının yanında yer alan ve Minton Fabrikalarında üretilen LL.70-2016 numaralı koyu opak mavi kulplu vazanın üzeri XVI. yüzyıl süslemesine damgasını vurmuş karanfillerle bezeli olması dikkat çekicidir. Bir diğer örnek ise daha önceden British Müzesi içerisinde yer alan John Addis Galerisi'ndeki vitrinde yer almaktadır. 1815'de John Doulton tarafından kurulan Doulton Fabrikası tıpkı diğer üreticiler gibi İznik bezemelerine kayıtsız kalamamış ve tabaklarında bu desenleri sık sık kullanmıştır. 1878,1230.482 numaralı turuncuya yakın kırmızı zeminli ve FBIs.4 numaralı kobalt mavi zeminli İznik üretimi bahar dalları ile bezeli tabaklar, 1997,1204.2 numaralı Doulton marka tabak ile teşhir edilmektedir (Görsel 7). Doulton üretimi tabak gerek soluk renklerinden gerekse de kalitesiz işçiliği ile İznik üretimi tabaklardan kolayca ayırt edilmektedir.

5. İslam Uygarlıkları Arasındaki Etkileşim: Suriye, İran

Türk tarihi boyunca sikkelerde sıklıkla kullanılan aslan güneş tasviri, güç hâkimiyet ve kudret sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. İran Sanatında sevilerek kullanılan Şîr-i Hurşit figürünün, Hüsrev ile Şirini ve aslan burcunu sembolize ettiği de bilinmektedir. Aslan, güneş kursu ve onun içini dolduran insan yüzünden oluşan kompozisyon genellikle üçlü olarak tasvir edilmektedir (Parlar, 2015: 17-19). 2014 yılı haziran ayında John Addis Gallery'e yapılan ziyarette 45 numaralı "İslam Dünyasında Astroloji" adlı dolapta 1580 yılına tarihlendirilen Godman Koleksiyonu'na ait G. 123 numaralı İznik tabak ile 1242 yılına ait 1870,0709.259 numaralı II. Gıyaseddin Keyhüsrev dönemine ait para birlikte sergilenmiştir (Görsel 8). Günümüzde yenilenen yüzü ile izleyicinin ziyaretine açılan the Albukhary Galeride ise "Reading the Skies (Gökyüzünü Okuma)" adlı vitrinde yine benzer şekilde teşhir edilmektedir(Görsel 9) .

XIX. yüzyıl İngiltere'sinde Antika Meraklıları Cemiyeti (Society of Antiquaries) ve Burlington Güzel Sanatlar Kulübü (Burlington Fine Arts Club) gibi kurumlar aracılığıyla Ulusal İslam Sergileri düzenlenmiştir. 1876¹, 1885² ve 1907³ yılında düzenlenen sergilerde İznik üretimi olduğu bilinen seramikler İran, Suriye ya da Rodos işi etiketiyle müze profesyonellerine ve koleksiyonerlerin beğenisine sunulmuştur. 1860'ların ortalarına kadar hemen hemen tüm İslam kültürüne ait seramikler "İran işi" olarak etiketlenmiştir. British Müzesi Müdürü Sir Augustus Wollaston Franks, John Henderson koleksiyonunda yer alan bir maşrapada Türkçe kitabe

Görsel 8. John Addis Galerisi, G. 123 Numaralı İznik Tabak ve XII. ve XIII. Yüzyıla Ait Sikkeler

Görsel 9. British Müzesi, The Albukhary Galerisi, G. 123 numaralı İznik Tabak

okumuş ve bu seramiklerin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yapılmış olabileceğini söyleyen ilk kişiler arasında yer almıştır (Atasoy ve Raby, 1989: 69-70). Ancak tüm yapılan bilimsel çalışmalar, söyleşiler ve sergiler seramiklerin İznik üretimi olduğunu gerçeğinin ortaya çıkmasına yetmemiştir. XIX. yüzyıl sergilerinde yanlış üretim yerlerine atfedilen bu seramikler günümüzde Victoria ve Albert Müzesi'nin 137 Numaralı Sergi salonunda teşhir edilmektedir. Ayrıca 1890'lı yıllarda İran'da da Suriye'de üretilen ada çayı yeşili, açık mor ve mavi renkli İznik kopyaları da yine bu vitrinde yer almaktadır (Görsel 10).

Görsel 10. Victoria ve Albert Müzesi, Asya ve Avrupa: Seramik Çalışma Galerisi, 27 ve 28 Numaralı Vitrinler

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Robert Murdoch Smith, *Catalogue of Persian Objects in the South Kensington Museum*, 1876, Londra.

² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Henry Wallis, *Illustrated Catalogue of Persian and Arab Art, Exhibited in 1885*, Burlington Fine Arts Club: Londra, 1885.

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Charles Hercules Read, *Exhibition of the Faience of Persia and the Nearer East*, London: the Burlington Fine Arts Club, 1907.

Sonuç

Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan Osmanlı İmparatorluğu tarih boyunca etkileşimin merkezinde olmuştur. Avrupalı devletler, Osmanlı'nın maddi kültürüne güç, estetik, beğeni, koleksiyon yapma hevesi ve lüks gibi sebeplerden ötürü sahip olma isteğini her daim canlı tutmayı başarmıştır. Bu durum karşısında kültürler arası etkileşim ve aktarım kaçınılmaz olmuştur.

XV. yüzyılda Çin ile başlayan bu etkileşim serüveni XIX. yüzyıl Avrupa'sına kadar kesintisiz devam edebilmiştir. İpek yolu ve savaş ganimetleri sayesinde hayran olduğu Çin hanedanlığına ait mavi-beyaz porselenlerin motiflerini nakkaşhane erken dönem İznik seramiklerine aktarmıştır. Özellikle Yuan ve erken dönem Ming porselenlerinden etkilenen saray sanatkarları asma yaprakları, dalga-kaya, lotus demetleri, çeşitli hayvan figürleri ve üzüm salkımları motiflerini sıklıkla tercih etmiştir.

Osmanlı, hem Doğu Avrupa hem de Batı Avrupa ile ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerini uzun vadeli sürdürebilmiştir. XVI. yüzyılda İtalya Mayolika ve Tondinoları ile etkileşime giren İznik seramikleri bu alanda sınırları olmadığını adeta kanıtlamıştır. İtalya kültüründen form biçimini alan Osmanlı desen ve kompozisyon açısından İtalyan seramiklerine ilham kaynağı olmuştur. Dalmaçyalı bir aile tarafından verildiği tahmin edilen hanedan armalı tabaklar bu etkileşimin en güzel örnekleri arasında yer almaktadır.

Avrupa'da kültürlerarası etkileşimin bariz örneklerini gördüğümüz diğer ülke ise İngiltere'dir. İki ülke arasındaki resmi ilişkiler XVI. yüzyılın sonunda başlamış ve Osmanlı'nın yıkılmasına kadar devam etmiştir. Elçiler, resmi görevliler ve seyyahlar vasıtasıyla devam eden bu etkileşim XIX. yüzyılda İngiltere'ye damgasını vuran Sanatlar ve El Sanatları Akımıyla sanatçılar tarafından devam ettirilmiştir. William Morris gibi bu akımın öncü sanatçıları, tek düze, gösterişli ama ruhu olmayan eserlere karşı çıkarken, Doğu'nun özellikle de İznik ve İran çini ve seramiklerinin desen ve kompozisyon düzenlemelerinden yararlanmışlardır. Ayrıca İngiltere merkezli Minton, Derby ve Doulton gibi seramik fabrikaları da bu desenlere kayıtsız kalmayarak eserlerinden sıklıkla kullanmışlardır.

Doğu'daki sınır komşularıyla da her zaman kültürel alışveriş içerisinde olan Osmanlı'nın Suriye ve İran seramikleriyle ortak üslup yakalamaları bu etkileşimin kanıtlarındandır. Desen ve form açısından birbirine benzeyen ülkelerin seramikleri özellikle XIX. yüzyıl İngiltere'sinde İznik seramikleri toplayan koleksiyoner ve akademisyen tarafından "Şam işi" ya da "İran işi" olarak etiketlenmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında Osmanlı, farklı ulusların sanatından faydalanmış ve onları da kendi kültürüyle etkilemeyi bilmiştir. Bu ilişkiyi en güzel şekilde yansıtan örnekler ise müzelerin sergi salonlarıdır. Makalede, XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Osmanlı'nın farklı uluslar ile sanatsal etkileşimi, İngiltere'deki bazı müze koleksiyonlarında yer alan İznik üretimi seramikler üzerinden aktarılmıştır⁴.

⁴ Makalede yer alan görsellerin hepsi yazar arşivinden alınmıştır.

Kaynakça

Allan, J.W. (1991). *Islamic Ceramics*. Oxford.

Atasoy, N. ve Raby, J. (1989). *İznik*. Londra: Alexandria Press.

Atasoy, N. ve Uluç, L. (2012). *Osmanlı Kültürünün Avrupa'daki Yansımaları: 1453-1699*, İstanbul: Armagga Yayınları.

Bennett, P. ve Miles, R. (2010). *William Morris in the Twenty-First Century*, Almanya.

Carswell, J. (1998). *İznik Pottery*, Londra: British Museum Press.

Çoraklı, B. (2019). "İznik Seramikleri ve İtalyan Mayolikaları arasındaki Etkileşimlerin Yansımaları". *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 13, Sayı 24, 29-46.

Crowe, Y. (1978). "İznik and Chines Manner: Waves and Wines". *Fifth International Congress of Turkish Art*, Budapeşte, 207-214.

Deck, T. (1887). *La Faience*, Paris.

Denny, W. B. (1974). "Blue-and-White Islamic Pottery on Chinese Themes". *Boston Museum Bulletin*, Vol. 72, No. 368, 76-99.

Denny, W. B. (2004). *Iznik: the artistry of Ottoman ceramics*. Londra: Thames & Hudson.

Diri Apaydın, T. (2019). "İngiltere Müzelerinde İznik Seramik Koleksiyonlarının Oluşumunda Koleksiyonların Etkisi". *Akademik Sanat*, 4 (8) , 134-159.

Erbay, M. (2011). *Müzelerde Sergileme ve Sunum Tekniklerinin Planlanması*. İstanbul: Beta Yayınevi.

Lane, A. (1956). "The Ottoman Pottery of İznik". *Ars Orientalis*, vol. II. 247-281.

Morris, M. (1917) "William de Morgan: Recollections", *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, (31), 77-83.

Stanley, T. (2011). "İznik Ceramics Between Asia and Europe, 1470s-1550s". *Arts of Asia*, XLI, (6), November-December, 123-132.

Okçuoğlu, T. ve Ilıcalı, Ö. C. (2017). "İtalyan Mayolika ve İznik Seramiklerinin Teknik, Motif ve Üslup Bağlamında Karşılaştırılması (XV.-XVII. Yüzyıllar)". *Art-Sanat*, (8), 219-249.

Önder, G. (2014). "Ceramics and Carpets: Icons of Cultural Exchange between Venice and the Ottoman Empire in the 16th century", *Diogenes*, (2), 72-90.

Özkul-Fındık, N. (2001), *İznik Roma Tiyatrosu Kazı Buluntuları (1980-1995) Arasındaki Osmanlı Seramikleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Parlar, G. (2015). "Orta Çağ Figürlü Sikkelerin Taşdığı Anlamalara Bir Bakış", *TÜBA-KED*, (13), 9-25.

Read, C. H. (1907). *Exhibition of the Faience of Persia and the Nearer East*, Burlington Fine Arts Club: Londra.

Smith, R. M. (1876). *Catalogue of Persian Objects in the South Kensington Museum*, Londra.

Sönmez, Z. (2006). *Türk-İtalyan Sanat ve Siyaset İlişkileri*, İstanbul.

Turan-Bakır, S. (2007), "Osmanlı Sanatında Bir Zirve İznik Çini ve Seramikleri", G. Öney ve Z. Çobanlı (Ed.), *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 279-305.

Yenişehirlioğlu, F. (2004). "Ottoman Ceramics in European Contexts". *Muqarnas*, (21), 373-382.

Widar, H. (1994). *Christopher Dresser: a Pioneer of Modern Design*. Phaidon Press: New York

Wallis, H. (1885). *Illustrated Catalogue of Persian and Arab Art, Exhibited in 1885*, Burlington Fine Arts Club: Londra.